

**INKLYUZIV TA'LIM OLAYOTGAN BOLALARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARINI
PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK O'RGANISH**

Eleonora Topvoldiyevna Mirzajonova

*Farg'ona davlat universiteti Psixologiya kafedrasida katta o'qituvchisi,
e.mirzajonova@gmail.com*

Dostonbek Muxtarjon o'g'li Masharipov

*-Farg'ona davlat universiteti,
Psixologiya yo'nalishi talabasi.
Farg'ona, O'zbekiston.*

Mavzuning dolzarbligi. Alohida ta'limga muhtoj bolalarni ilk yoshdan tashxis qilish, ta'limga tayyorlash, psixologik, tibbiy-pedagogik yordamlarni kompleks yo'naltirilgan holda sifatli tashkil etish, me'yoriy-huquqiy hujjatlarni takomillashtirish, umumta'lim davlat standartlarini maxsus ta'limning barcha yo'nalishlariga moslashtirish ishlari jadal olib borilmoqda. Xalqaro miqyosda imkoniyati cheklangan bolalarga o'z imkoniyat va qobiliyati darajasida maxsus yoki umumta'lim muassasalarida ta'lim berish, sog'lom tengdoshlari orasida integratsiyalash tajribalari O'zbekistonda ham keng targ'ibot qilib kelinmoqda. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 41-moddasida "Har kim bilim olish huquqiga ega. Bepul umumiy ta'lim olish davlat tomonidan kafolatlanadi. Maktab ishlari davlat nazoratidadir" deb belgilab qo'yilganligi ham ta'lim sohasiga bo'lgan ulkan e'tibordir. Undan tashqari O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi qonunga alohida modda kiritilishi va ushbu modda inklyuziv ta'limga bag'ishlanganligi diqqatga sazovordir.

Pedagogik kadrlarni tayyorlash tizimi, xususan psixologiya sohasi ham bundan istisno emas. Har bir bolani uning rivojlanishda nuqsonlar kuzatilgan taqdirda inklyuziv ta'lim yo'nalishini maktabgacha yosh davrida ta'lim shaklini to'g'ri tanlash, yakka ta'sir vositalarini aniqlash uchun chuqur psixologik-pedagogik o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

Kirish. Bugungi kunda inklyuziv yoki inklyuziv ta'lim - bu nogiron bolalarni me'yoriy rivojlanayotgan tengdoshlari bilan birgalikda ta'lim olishdir. Bunday amaliyotda alohida ta'limga muhtoj bolalar boshqa bolalar bilan birgalikda o'sib-ulg'ayishlari va rivojlanishi, muntazam ta'lim muassasalariga borishlari va ularda do'stlashishlari mumkin.

Alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bola ham barcha bolalardek bola hisoblanadi va u tan olinishi, hurmatga sazovor bo'lishiga haqlidir. Bola, u qanday holatda va qanday imkoniyatga ega bo'lishidan qat'iy nazar har

doim kattalar yordamiga muhtojdir. Uni ajratish yoki alohida nom bilan atash insonparvarlik nuqtai nazariga to'g'ri kelmaydi. Alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarga nisbatan "anomal bolalar", "nogiron bolalar", "ko'r bolalar", "kar bolalar", "aqli zaif bolalar", "harakat tayanch a'zolari falajlangan bolalar" va x. k. tushunchalar ishlatilib kelindi. Ammo ushbu tushunchalar alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarni huquqlarini poymol qiladi. Ota-onalarga ham salbiy ta'sir etadi. Alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar normal rivojlanishdagi bolalar kabi topshiriq va vazifalarni tezlik bilan mukammal amalga oshira olmasalarda, ammo imkoniyat darajasida bajara oladilar. Bolaning huquqlarini himoya qilish, ularga ijobiy munosabatda bo'lish tarbiyalashning muhim usulidir. Shuning uchun ham tahqirlashlarga yo'l qo'ymaslik talab etiladi.

Metodologiyasi. Ma'lumki, bolaning shaxs sifatida rivojlanishiga, uning ijtimoiylashuviga xizmat qiladigan asosiy oila va oiladagi shaxslararo munosabatlardir. Shu bois bola tarbiyasi va ta'limi samaradorligi to'g'ridan-to'g'ri ota-onalarning ijtimoiy- psixologik moslashuvi darajasi bilan belgilanadi. Bu ularning o'z farzandlari rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari, aqliy rivojlanish sifatining asosiy xususiyatlari va ularning yosh me'yorlariga muvofiqligi va hissiy-ijobiy ijtimoiy roli hisoblanadi.

Alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolaning rivojlanishi ko'p jihatdan oilaviy farovonlikka, uning jismoniy va ma'naviy rivojlanishida ota-onalarning ishtirokiga va turli xil ta'lim ta'siriga bog'liq. Oddiy sharoitlarda bola harakatchanligi, ko'ngil ochishi va hokazolar tufayli juda ko'p sonli ogohlantiruvchi manbadir. Alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bola ham o'qituvchisi uchun tugallanmaydigan manba bo'lib, faqat ularning sifati birinchi holatga qaraganda butunlay boshqacha. Alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bola ko'proq mehanik ishni, bir xil parvarish va nazoratni talab qiladi va boladan javob, quvonchli qoniqish juda kam bo'lib, bu bir tomonlama charchoqqa olib keladi. Biz oilada majburiyatlarni bo'lishishga harakat qilishimiz natijasida esa bunday bolalar jamiyatda o'z o'rinlarini topishlari kerak.

Alohida ta'lim ehtiyojli bolalarga ta'lim-tarbiya berishda ota-ona va o'qituvchining teng hamkorlikda ish olib borishlari muhim ahamiyat kasb etadi. YUNISEFning inklyuziv ta'lim bo'yicha tavsiyalaridagi "Oilaning alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar ta'limida butun hayoti, ayniqsa, rivojlanishining ilk davrlaridagi ishtiroki muhim rol o'ynashi", "Ota-onalar va maxallaning jalb etilishi sinfda va sinfdan tashqarida ham inklyuziv ta'limning sifati uchun muhim" ekanligi va "Ota-onalar va maktab o'rtasidagi ijobiy munosabatlarning bolalarning hayotiy pozitsiyasi va ta'lim sohasidagi

yutuqlariga ta'sir etishi", "Bu nafaqat alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar, balki ota-onalar, sinfdoshlar, pedagoglar va maktab uchun ham foydali" ekanligi kabi qator omillar inklyuziv ta'lim sharoitida maktab va ota-onalar hamkorligining dolzarbligidan dalolat beradi.

Ota-onalar o'z farzandlarini tarbiyalashga harakat qilishadi, uning asabiylashuvidan, egosentrizmdan, ijtimoiy va aqliy infantilizmdan qochib, unga tegishli mashg'ulotlar, keyingi ish uchun kasbga yo'naltirish berishadi. Bu ota - onalarning pedagogik, psixologik, tibbiy bilimlarining mavjudligiga bog'liq, chunki bolaning moyilligini, uning nuqsoniga munosabatini, boshqalarning munosabatiga bo'lgan qarashlarini aniqlash va baholash, unga ijtimoiy moslashishda yordam berish, o'zini-o'zi anglashni maksimal darajaga ko'tarish uchun maxsus bilim kerak.

Uy bolaning tarbiyalaydigan asosiy maskani hisoblanadi. Agar bola uyda o'zini yaxshi his qilsa, u maktabda ham o'zini dadilroq his qiladi. Ota-onalarga inklyuziv ta'limga jalb etilgan bolalarni oilaviy tadbirlarga va oilaning kundalik hayotiga qay tarzda jalb qilishni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etuvchi masala hisoblandi. Oilaning barcha a'zolari alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bola bilan muloqotda bo'lishlari lozim. Ota-onalarga bolaning javobini kutishga, uning fikrini bolani mustaqil tanlovga va qarorlar qabul qilish hamda rag'batlantirishga o'rgatish lozim.

Inklyuziv ta'lim ehtiyojiga ega bolalarni uy ishlariga jalb qilish daxldorlik va mas'uliyat hislarini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Eng og'ir rivojlanish buzilishiga ega bola ham nimanidir amalga oshirishi-qo'lidan kelgancha buyumlarni tartibga keltirishda, idish-tovoqlarni yuvishda, taom tayyorlashda, ko'chatlar ekishda va hokazo ishlarda qatnashishi mumkin.

Ota-ona dars mashg'ulotlarida ham ishtirok etib, bolaning yutuqlaridan quvonayotganligini, unga bo'lgan ishonchini amaliy tarzda namoyon etishi kerak. Olib borilayotgan ta'lim jarayoniga o'z munosabatini bildirish, farzandining olgan bilimlarini kundalik hayotda qo'llay olishiga ko'maklashishi ota-onaning muhim vazifalaridan biridir. Shuningdek ota-onalarning faolligini oshirish maqsadida ta'lim maskanida trening mashg'ulotlari, davra suhbatlari ham maktab hayotida muhim o'rin tutadi. Bunday mashg'ulotlarni ko'p marotaba o'tkazish natijasida o'quvchilarda milliy qadriyatlarga va oilaning muqaddas ekanligiga oid bilimlari rivojlanadi. Sinf o'quvchilari o'rtasida o'zaro do'stona muhit yanada mustahkamlanadi.

Inklyuziv ta'limni tizimli, samarali joriy etish ota-onalar bilan olib boriladigan ishlarning shakllari, usullari, ko'lami va sifati bilan uzviy bog'liq bo'lib, ta'lim muassasalaridan alohida mas'uliyat va innovatsion yondashuvlarni talab etadi.

Zamonaviy maktabda inklyuziv ta'limni tashkil etish muammolari birinchi navbatda maktabning ichki madaniyati va standartlari bilan bog'liq bo'lishi lozim. Inklyuziv ta'lim joriy qilingan maktablarda avvalombor o'qituvchilarning o'zlarini psixologik tayyorgarliklarini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchining inklyuziv ta'limni amalga oshirishga qaratilgan psixologik tayyorligi ostida ta'limdagi yondashuvni, biz yaxlit, shaxsiy ta'limni tushunamiz. Ijtimoiy, ahloqiy, psixologik umumiylikni ifodalovchi va yuqori malakaga ega bo'lishga imkon beradigan professional fazilatlar va qobiliyatlar, samarali faoliyatni amalga oshirish imkoniyatini ta'minlaydigan, alohida ta'limga ehtiyojlari bo'lgan bolani ta'lim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan o'zaro munosabatlarga jalb qilish bo'yicha samaradorlik darajasida imkon berish kerak.

O'qituvchining kasbiy ishonchi, hissiy va motivatsion inklyuziv muhitda ishlashga tayyorlik ko'p jihatdan maktabni inklyuziv jarayonni amalga oshirishga tayyorlash bo'yicha to'g'ri tuzilgan ishlarga bog'liq. Ta'limga inklyuzivlikni rivojlantirish sharoitida o'qituvchi ba'zan psixologik qo'llab-quvvatlash tizimini tashkil etishi kerak, ba'zan esa psixologik yordam va nazorat, ya'ni kasbiy tajribani professional darajada birgalikda tahlil qilishda, aniq holat, salbiy his-tuyg'ularni yengish lozim. Bunday yordamni ko'rsatish uchun maktab psixologi o'z ishiga mas'uliyat bilan professional tarzda yondoshishi muhimdir.

Har bir inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar ochilgan maktab uchun alohida maxsus pedagog shtat birliklari ajratiladi.

Maktab psixologi har bir o'quvchining psixik salomatligini himoyalash, psixik rivojlanishidagi kamchiliklarni bartaraf etish, psixoprofilaktik hamda psixokorreksion ishlarni amalga oshirish uchun quyidagi vazifalarni bajaradi:

- o'quvchini individual rivojlantirish (oilada va inklyuziv ta'lim sharoitida ta'lim berish) dasturlarini tuzish;

- o'quvchilar bilan guruhlarda mashg'ulotlar olib borish;

- o'quvchilarni doimiy ravishda psixologik-pedagogik jihatdan o'rganish va ularni tarbiyalash bo'yicha ota-onalarga maslahatlar berish.

- har bir inklyuziv ta'lim oladigan o'quvchiga individual psixologik xususiyatlaridan kelib chiqib psixologik korreksion ishlarni olib borish maqsadga muvofiq.

- inklyuziv ta'lim oladigan o'quvchini maktabga moslashish jarayonida psixologik ko'mak berish;

- kuzatish, suhbat, savol-javob anketalardan hamda metodikalardan foydalanib bolaning qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish.

Bizga ma'lumki, boshlang'ich sinf o'qituvchisi, maktab ostonasiga qadam qo'ygan bolalarda ilk taassurotni "Mehribon ona" qiyofasida gavdalantiradi. Aksariyat bolalar maktab tomon ko'kka qanot qoqib parvoz etayotgan qushdek uchib keladi. Bu jarayonda inklyuziv ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalarni maktabga qabul qilish unga e'tibor berish esa yanada mas'uliyatlidir. Avvalo inklyuziv ta'limga jalb etilgan bola o'qituvchida o'z onasidek mehribonlik, shirinso'zlik hislatlarini ko'rishi kerak. Buning uchun esa, o'qituvchi bolaning oilasi bilan yaqindan tanishib oladi. O'qituvchi bu borada ota-onalarga sinfdagi bolalar soni, ushbu bolalar ta'lim ehtiyoji bo'yicha qay darajada, odatda, bolalar sinfda va tanaffus vaqtlarida nima bilan shug'ullanadilar, sinfda o'zini tutish qoidalari, o'qituvchi darsda va darsdan tashqari qanday usullarni qo'llaydi, sinfdagi bolalarning munosabatlari, qanday uy vazifalari berilishi haqidagi dastlabki ma'lumotni beradi.

Birinchi navbatda alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolada o'ziga bo'lgan ishonchni shakllantiruvchi mashg'ulotlarni olib boriladi. O'qituvchi bola uchun samarali o'quv materiallari va usullarini tanlab olishi maqsadga muvofiqdir. Shuningdek rasmlar, raqamli va tarmoq resurslaridan, o'quv filmlaridan, audio yozuvlardan ham foydalanishi mumkin. Mashg'ulotlarga materiallarni tayyorlashda bolaning qiziqishlari, bajara olish imkoniyatlari hisobga olinadi. Mashg'ulotlar davomida alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan boladan vazifalarni sinfdagi boshqa bolalardan qabul qilingani kabi qabul qilinadi va ruhlantiriladi. Yutuqlarini va kamchiliklarini ham o'z o'rnida tushuntiriladi. Bunday jarayon alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolada o'ziga bo'lgan ishonch tuyg'usini shakllanishida muhim o'rin tutadi.

Bolaning boshqa bolalardan kam emasligi, uning ham o'ziga yarasha qobiliyati va iste'dodi bor ekanligini yuzaga chiqaruvchi ta'limiy va tarbiyaviy usullardan foydalanish juda muhim. Agar inklyuziv ta'lim jarayonida o'zaro ko'ngilli muhit yuzaga kelsa va unda bolalar faol ishtirok etsalar, bunday ta'lim barcha bolalar uchun foydali va yaxshi naf keltiradi. Hamkorlik umumiy maqsadlarga erishish uchun birgalikda ishlashni anglatadi. Birgalikda ta'lim olish dars o'tish jarayoning faol shakli bo'lib, unda bolalar kichik guruhlarda muayyan topshiriqni bajarish uchun birgalikda ishlaydilar. O'zaro guruhlarda ko'proq bellashuvlar, viktorinalar, taqdimotlar o'tkazish natijasida alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarda faollik oshadi. Shuningdek mustaqil va erkin fikrlash jarayonlari ham oshadi. Shuni alohida ta'kidlab o'tish kerak-ki, o'qituvchi boladagi iste'dodni ko'ra bilishi kerak. Uning kamchiliklarini bartaraf etish uchun o'quvchidagi qobiliyat

va imkoniyatdan samarali va oqilona foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'qish va o'qitishning samarali usullaridan foydalanishda alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolaning bilim darajasi va imkoniyatlarini e'tiborga olinadi. Bunday yondoshuvlar alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan boladagi qo'rqish, tortinchoqlik kabi hislatlarni bartaraf etishga ordam beradi. Ayniqsa, tortinchoqlikni sinfda do'stona muhitni yaratish orqali bartaraf etiladi. Sinfdoshlari unga nisbatan achinish bilan qaramasliklarini oldini olish, o'qituvchidan kattagina pedagogik mahorat talab etadi.

Xulosa. O'qituvchi va o'quvchilar bilan muloqot qilish va ularning psixologik holati va hususiyatlarini o'rganishi, o'z maslahatlari bilan konsultatsiya berishi hamda o'qituvchining kasbiy faoliyatini tahlil qilish usullarini bilishi lozim. Shu bilan birga, o'qituvchining ishonchi uslubiy yordamga ega professionalni shakllantirish uchun muhimdir. Rivojlanish talab etiladigan umumiy pedagogik texnologiyalar, rivojlanayotgan dars modellari, qo'llab-quvvatlash va bolalarning hamkorligi, ota-onalarni pedagogikaga jalb qilish ta'lim sifatini oshishiga omil hisoblanadi. O'qituvchining o'quvchilarga moslashuvchanligi, o'quvchini darslarga bo'lgan qiziqishini oshirish va boshqa tomondan ta'lim jarayoni doirasini saqlash, bolaning imkoniyatlarini ko'ra olish, ularni iqtidorlarini namoyish qilishga yordam berib ijodiy salohiyatini oshirish, o'quvchini erishgan yutuqlarini rag'batlantirish ularni qo'llab-quvvatlash borasida ishlar amalga oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. R.Sh.Shomaxmudova „ Maxisus va inklyuziv ta'lim xalqaro va milliy tajribalar''-o'quv uslubiy qo'llanma.Toshkent 2011. 2. "Inklyuziv ta'lim" - o'quv uslubiy qo'llanma. Toshkent 2019. 3. "Inklyuziv ta'lim asoslari" -o'quv uslubiy qo'llanma.Urganch 2020.

2. Mirzajonova E., Kiselev S. Motor sequencing training has a positive effect on sensorimotor functions in preschool children //Psychophysiology. – 2020. – т. 57. – с. s71-s71.

3. Мирзажонова Э. Т. и др. Системность социокультурной адаптации детей с особыми потребностями как условие эффективности //Актуальные вопросы современной психологии, конфликтологии и управления: взгляд молодых исследователей. – 2020. – С. 5-15.

4. Mirzajonova E., Kiselev S. Weakness of Memory in Delayed Recall Condition is Specific Deficit in Children with ADHD //Annals of Neurology. – 2020. – Т. 88. – С. S69-S69.
5. Mirzajonova E., Kiselev S. AGE-RELATED DIFFERENCES IN VISUAL OBJECT RECOGNITION IN CHILDREN //Psychophysiology. – 2020. – Т. 57. – С. S38-S38.
6. Mirzajonova E., Kiselev S. Child with hemorrhagic stroke in the right fronto-parieto-temporal area benefited from visuospatial therapy //Quality of life research. – 2020. – Т. 29. – №. SUPPL 1. – С. S189-S189.
7. Mirzajonova E., Kiselev S. Yoga training as an effective approach for improving the executive abilities in children with ADHD //Quality of life research. – 2020. – Т. 29. – №. SUPPL 1. – С. S183-S183.
8. Mirzajonova E. ACTUAL PROBLEMS OF INCLUSION IN THE CONTEXT OF SOCIAL PARTNERSHIP. Uzbek Scholar Journal. 2022/5/28. 96-101 pages.
9. Mirzajonova Eleonora Topvoldiyevna, Xomidov Abdullajon Adxam o'g'li //ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОЦЕССОВ МЫШЛЕНИЯ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ, ОБУЧАЮЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ// International Journal of Education, Social Science & Humanities. FARS Publishers. Volume-11 | Issue-1 | 2023. 217-225 pages.
10. Eleonora Topvoldiyevna Mirzajonova, Odinaxon Rahmanovna Parpiyeva //Modern Special Preschool Education: Problems and Solutions// Journal of Pedagogical Inventions and Practices. Vol. 9. 06-2022. 100-106 pages.
11. Abdukadirova L. Y., Mirzajonova E. T. The importance of reading competencies in the context of the “industry 4.0” industrial revolution //Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 1. – С. 205-210.
12. Рустамовна А.А. //СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА СЕМЕЙНОЕ ОКРУЖЕНИЕ В ПАТРИОТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ БУДУЩИХ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ// Зона конференций. – 2022. – С. 43-45.
13. Абдуллаева А. //ОИЛАНИ МУСТАҲКАМЛИГИНИ ТАЪМИНЛОВЧИ ФАКТОРЛАРНИ ИЖТИМОЙ ПСИХОЛОГИК ОМИЛЛАРИ// МУАЛЛИМ ЖУРНАЛИ. 11 ЖИЛД. 2022 ЙИЛ.
14. А.Р.Абдуллаева //ОИЛАДА АЖРИМЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШДА НИКОҲ МОТИВЛАРИНИНГ ПСИХОЛОГИК ОМИЛЛАРИ// О'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA 14-SON ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI 20.12.2022. 1132-1138 бетлар.

15. Тошболтаева Нодира Иброхимжоновна //ШАХС ТАРАҚЎИТИДА ТАФАККУРНИНГ АҲАМИЯТЛИЛИГИ МАСАЛАЛАРИ// Международный научный журнал «Научный импульс». № 5 (100), часть 2. Декабрь, 2022. 196-199 стр.

16. Тошболтаева Нодира Иброхимжоновна //БИЛИШ ЖАРАЁНЛАРИ РИВОЖЛАНИШИДА ШАХСИ ТАРАҚЎЙ ЭТИШИ// JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH VOLUME-2, ISSUE-13 (26-December). 472-475.

17. Тошболтаева Нодира Иброхимжоновна, Тошболтаев Салоҳиддин Хамидуллаевич //МУСТАҚИЛ ТАФАККУР ЖАРАЁНИНИ ИБН СИНО ТАЪЛИМОТИДА ТАҲЛИЛИ// Международный научный журнал «Новости образования: исследование в XXI веке». № 6 (100), часть 2. январь, 2023 г. 114-118 стр.

18. G'aniyeva Xalimaxon Akhmatxonovna //PSYCHOLOGICAL FUNDAMENTALS OF THE SOCIAL ENVIRONMENT IN PERSONAL DEVELOPMENT// EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH Volume1 Issue02, May 2021. 717-724 pages.

19. Ganieva Khalimakhon Akhmatkhonovna //PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF GENIOLOGY ASSIGNMENT IN YOUNG PEOPLE// GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) Vol. 9, Issue 12, Dec.(2021) 335-337 pages.

20. Водяха С.А., Мирзажоновна Э.Т. //Профессионально-психологическое сопровождение детей с особыми потребностями как условие их благополучной социализации// Психологическое благополучие современного человека. – 2019. – С. 631-635.